

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lapszám
Élete	6
Az esztétikus	10
A kollégiumi tanár	18
Az irodalmi kritikus	30
Nyelvtanulás és nyelvtanítás	49
Módszertani munkássága	59
Az Entwurf és az 1863. évi egyházi tanterv	70
Nyelvtudományi munkássága	88
I. Küzdelmei a magyartalanságok ellen	90
II. A magyar mondat elmélete	103
III. A hangsúly és szórend	125
Az unitárius	148
Egyéhsége és jelentősége	164

Brassai Sámuel

Irta:

dr. Gál Kelemen

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
CLUJ—KOLOZSVÁR.

1926.

Ha a kolozsvári unitárius kollégium nemes ízlésű palotájának kapuján belépsz, kedves olvasóm, az előcsarnokban jobbról Brassai, balról Berde mellszobra ötlik szemedbe. Ez a két szobor beszédes szimboluma a mi hálánknak és kegyeletünknek. Hálánknak azért, mert ez „áldott anya” sok-sok ezer tanítványa között nem volt talán egy sem, aki olyan fejedelmi bőkezűséggel fizette volna vissza mindazt a jót, mit az intézettől vett, mint ez a két jótevőnk. Berde az egyház anyagi küzdelmei és nélkülözései között fejedelmi alapítványával jó segítségére az egyháznak, tesz cipó-alapítványt egy csomó székely fiú részére, hogy megnyissa előttük, hogy megnyissa rajongásig szeretett székely vérei előtt a művelődés és társadalmi felemelkedés útjait. Alapító levelének minden szavából, minden intézkedéséből az a vezető eszme csendül ki, hogy a vagyon nem cél, csak eszköz a közműveltség megszerzésére. És Brassai ismeretekben és gondolatokban gazdag lelkének egész kincstárát önzetlenül és nemes szenvedéllyel tárja fel és áldozza nemzete tanítására és nevelésére, a műveltség és ismeretek terjesztésére. Egy századra terjedő hosszú életének egyetlen nemes és önzetlen szenvedélye: a tanítás, az ismeretek, a gondolatok, az igazság terjesztése, népe kulturális emelése. Ezt a termékenyítő munkát felekezeti korlátok között kezdette. De e korlátok igen szűk tért nyújtottak neki. A tanári katedra és a tanterem falain túl terjedett az ő elméje fénye, mely sötét zúgokat világított be és szívének meleg, forró szenvedélye, mely nemzete tanításával nyert kielégülést.

Brassai hosszú élete és tudományos működése a magyar nemzet politikai történetének és a magyar kultúra fejlődésének dicsőséges korszakára esik. Az 1000 éves Magyarország történetében nem volt olyan ragyogó 100 év, amely annyi teremtmény lángelmével ajándékozta volna meg a magyar irodalmat és tudományosságot, mint a 19. század. Valóságos csillaghullás, mondja Beöthy Zsolt Wesselényiről szóló emlékbeszédében. Ilyen korszakok nagy nemzetek élettörténetében is csak ritkán fordulnak

elő. Görögországban Perikles kora Sokratessel, Platon és Aristoteleszel; Róma történetében Augusztus császáré a római szellem kibontakozó teljes virágzásával, a francia klasszicizmus ragyogása, Károly Ágost weimari udvara a Goethe, Schiller, Herder-bolygókkal magukban álló csúcspontjai a fejlődésnek, olyan virágzása a szellemnek, minőt nemzetek életfája is csak egyszer termel. A magyar szellemi élet publicisztikai lendületét a Széchenyi, Kossuth, Deák; költői kivirágzását a Petőfi, Arany, Vörösmarty halhatatlan nevei jelzik. Ebbe az ígéretekkel beteljesítő, reményeket valósító, ragyogó korszakba ágyazódik be Brassai élete és tudományos működése.

Az unitárius egyház története a 19. században nem mutatja ezt a ragyogó képet. A 18. század lelkeket bénító és lankasztó küzdelmeinek bágyadtsága és félelme még hatalmában tartotta a lelkeket. II. József türelmi rendelete megváltás volt a szenvedésektől, de arra már nagyon későn jött, hogy szívünk mélyéből igazán örvendhettünk volna. Addig már igen sokat veszítettünk, már-már a reményt is a jobb jövőben. Aléltság ült a lelkeken. A 19. század első fele a romok takargatásával, a sebek kötözgetésével, az elkábult és megfélemlített lelkek eszméletre, öntudatra ébredésével telik el. A szabadságharc dicsőséges jelenetei és szomorú végződése felrázza a lelkeket tespedésükből. És a néma ellenállás keserű daccal tele hosszú évei után az unitárius öntudatra ébredésnek egy csöndes, lassú menetű folyamata következik, mely a világháboru kitöréséig tart.

Ha e század unitárius tudományára visszatekintünk, Molnos, Kővári, Jakab Elek, Simén Domokos, Kanyaró Ferenc, Péterfi Dénes, Ferencz József tisztelettel övezett neveit találjuk az Aranyrákosi Székely Sándoré, ki költői és Krizáé mellett, ki költői és népköltészeti gyűjteményekkel országos hirre emelkedett. Nagy érdemeket szerzett férfiak, elég számosan is vannak. De a hosszú időre, melyre működésük kiterjed, mégis kevesen.

A sort Brassai nyitja és zárja be, de működésének csak egyik része esik az egyházi élet keretein belül. Brassai tudományos hírnevével boldogan büszkélkedünk a kívülállók előtt. Az a mellszobor, mely a kolozsvári unitárius kollégium előcsarnokát díszíti, nekünk drága örökség, de egyuttal szüntelenül emlékeztető: nemcsak dicsőségünk és büszkeségünk for-

rása, hanem élethivatásunkra elkötelező örök intelem. Brassai nemcsak a 19. század unitárius, hanem általában a magyar tudományosság előharcosai között is a legelsőek között áll. Az ismeretek nagyon széles és egymástól messze eltérő területein nemcsak feltétlen biztonsággal mozog és otthonos, nemcsak színvonalán áll korának, hanem azt több tudományágban messze meghaladja s a maga saját csapásain járó eredeti gondolkodásával néhány olyan eszmét és gondolatot termel ki, melyek ma is — halála után több mint negyed százévvvel — az élet vérkeringésébe és a tudomány rendszerébe beállítandó szellemi értékek.

Gonosz idők járnak ránk. Elvesztettük anyagi életünk alapjait, veszélyeztetve van iskoláink, intézményeink élete és működése. Sokszor meg-meginog hitünk, lelkünk nyugalma és összhangja és bizodalunk is a jövőben. De egyben gazdagok vagyunk: multunk dicsőséges emlékei elvehetetlen birtokunk. Ez az a paradicsom, melyből ki nem lehet minket űzni. Hadd barangoljuk be tehát azokat a területeket, melyeken Brassai a tudás fájáról oly fejedelmi bőkezűséggel szórta szelleme kincseit s vetette jövőnk alapjait.